

Любов Расевич

ORCID 0000-0001-9540-9041,

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри історії української літератури та компаративістики,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

**ПОСТМОДЕРНІСТСЬКЕ ПРОЧИТАННЯ МІСТЕРІЇ
«НАРОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ. ДОБРО І ЗЛО НА СВІТІ»:
СПРОБА СУЧАСНОЇ РЕЦЕПЦІЇ ФІЛОСОФСЬКИХ
І ПОЕТИКАЛЬНИХ ДОМІНАНТ ІВАНА ОГІЄНКА**

У статті здійснено спробу перепрочитання містерії Івана Огієнка «Народження Людини. Добро і Зло на світі» з огляду на ті семиотичні, структурні й поетикальні маркери, які дають змогу сучасної рецепції ідейних маркерів у руслі постмодерністської світоглядної парадигми, домінантною для сучасного читача. Інтеграція тексту в сучасний філософський, культурний, історичний дискурс на основі техніки ретельного прочитання є вирашним рішенням у намаганні обґрунтовано дати філософським містеріям автора нове життя, проте не використовуючи надумані публіцистичні узагальнення, відірвані від тканини самого тексту.

Ключові слова: Іван Огієнко, філософська містерія, постмодернізм, ретельне прочитання, сучасна рецепція.

Постановка проблеми. У час активної боротьби із зовнішнім агресором, коли щодня Україна змагається зі своїм екзистенційним ворогом, особливо зростає значимість постатей української культури, які ще століття тому стояли на варті вибудови націєцентричної ідеї культури українців. На сучасному етапі кристалізації національної свідомості українців гостро стоїть питання виокремлення й належної уваги до постатей, які є транчасовими інтелектуальними та культурними маркерами української національної ідентичності. Безумовно, Іван Огієнко належить до числа особистостей, які на початку ХХ століття, у час активних національно-визвольних змагань, формували ідею українськості – на противагу шкідливим утопічним ідеям більшовизму, який, зрештою, тоді й переміг і ще на довгі десятиліття загнав українців у прірву колоніалізму. Уже перебуваючи в еміграції, усюю життєтворчістю – і релігійною, і світською діяльністю – Іван Огієнко стверджував ідею українства в усій повноті цього поняття.

Літературна творчість Івана Огієнка відома мало, ще менше вивчена. Йдеться не про те, щоб зараховувати Івана Огієнка до канону найвидатніших українських митців слова. Однак вивчення його творів у контексті шкільних уроків літератури рідного краю, а також усіма зацікавленими в осягненні багатогранності постаті митрополита Іларіона вимагає належного осмислення чи то вже переосмислення в парадигмі ідейно-естетичних домінант сьогодення. Оскільки визначальною на тепер світоглядною парадигмою є постмодернізм [22-24], літературознавча актуалізація художньо-словесної творчості Івана Огієнка передбачає, хай і дещо сміливо та в експериментально-апробаційному ключі, пошук саме тих філософських і поетикальних особливостей з подальшою їх акцентацією, які полегшують сприйняття її сучасним реципієн-

том. Власне, саме контекст літературознавства постмодернізму (Ж. Дерріда, Ю. Крістева, Ж. Ліотар, М. Фуко та ін.), характеризується уявленням про текст художнього твору не як про статичне, а динамічне ціле, що має нескінченну можливість інтерпретацій, кожна з яких репрезентує щоразу нове буття тієї самої структурної і семіотичної єдності (тексту), що завдяки рецепціям та інтерпретаціям набуває нових ідейно-змістових сенсів у спосіб актуалізації численних конотацій, які компетентному читачу вдається декодувати [3, с.9].

У ситуації інформаційного перенасичення, де, за словами І. Козлика, «кожен текст як цільний учасник глобальної культурної комунікації прагне до того, щоб його почули і зрозуміли» [9, с.15], осмислення постати митрополита Іларіона видається неможливим повноцінно, якщо його тексти не будуть перепрочитані. Літературознавчий аналіз філософських містерій, отже, завдяки своїй важливості в екосистемі літературного твору, зроби́ть можливою реінкарнацію людиноцентричних ідей Івана Огієнка в межах постмодернізму, коли морально-ціннісне підґрунтя онтології всіх наявних сутностей у часопросторовому континуумі є настільки хитким.

Філософські містерії Івана Огієнка, частиною яких є текст «Народження Людини. Добро і Зло на Світі» (надалі – «Народження Людини»), досі доволі обмежено ставали об'єктом наукових літературознавчих розвідок. Серед наявних сучасних огієнкознавчих праць варто відзначити статті В. Атаманчук [1; 2], Г. Білик [4], М. Тимошика [13; 14], І. Головай [6], Н. Фрасинюк [18], В. Вишневецької та Ю. Бандуровської [5]. Заслужують на увагу також праці З. Тіменіка [15; 16], присвячені філософським аспектам творчості Івана Огієнка.

Серед наявних праць, котрі стосуються художньо-релігійного плану творчості І. Огієнка, помітно брак поетикального та почасти семіотико-структуралістського підходу до аналізу творів (на основі аналізу концептів, які є центральними для тексту містерії, аналізу значень цих концептів та їхнього впливу на потенційного читача; обмеження форми – жанру містерії, які вплинули на зміст та спосіб репрезентації філософських ідей автора). Власне, помітно брак застосування тих літературознавчих підходів (на противагу декларативній анахроністичній публіцистиці), які дають змогу виявити позачасову актуальність літературних текстів як знакових систем (за методологією літературної семіології). Дошукування позачасових сенсів, що уможливить актуалізацію філософських містерій І. Огієнка в нас час, передбачає передусім обмежену поємічну (позатекстову) складову, а натомість роботу з власне текстовим матеріалом, зокрема застосування техніки ретельного прочитання (декодування як того, що в ньому сказано, тобто розкриття його змісту, так і розкриття того, як текст висловлює сказане – через образи, образну мову, мотиви тощо).

Мега дослідження, отже, полягає в спробі перепрочитання містерії Івана Огієнка «Народження Людини. Добро і Зло на світі» з огляду на ті семіотичні й поетикальні маркери, які дають змогу сучасній рецепції ідейних домінант у світі постмодерністської світоглядної парадигми, домінантної для сучасного читача.

Виклад основного матеріалу. Примітно, що І. Огієнко самостійно дає жанрову детермінанту своїм драматичним текстам, категоризуючи їх як філософські містерії. Комбінація такого термінологічного окреслення трапляється вкрай рідко. Дослідники помічають перехідність етапу написання І. Огієнком текстів у жанрі філософських містерій [10]. А. Нестеренко засвідчує плани видати декілька груп поетичних творів І. Огієнка, серед яких лише задуманий «Том І. Філософські містерії» (1957) таки було опубліковано [11, с.126]. У

тяжінні до цього жанру в час зважування рішення прийняти чернецтво, поза сумнівом, виразним є вплив текстів Святого Письма [4, с.82]. Критики говорять про те, що за складних історичних обставин І. Огієнко «набув домінантного драматичного мислення» [4, с.83], і це відобразилось на його літературних текстах. Жанрово та ідейно філософські містерії І. Огієнка можна зіставити з поетично-філософською містерією пізньоримського мислителя Северина Боеція (прибл. 480-524) «Розрада від Філософії», яка вважається останнім значним філософським текстом античності. І. Огієнко, як то робить і С. Боецій, вдається до вишуканої художньої форми, ставлячи та намагаючись розв'язати низку одвічних питань філософії, серед якого й питання Божого провидіння та присутності зла на світі. Утім, попри спільну жанрову детермінанту, репрезентують особливості в згаданих творах по-різному.

Яскравою варіацією містерії є філософська трагедія «Фауст» Й.В. Гете. Наприклад, у статті про ««Фауст» Гете як містерія» Б. Шалагінов, визначаючи риси гетівського *magnum opus*, засвідчує пристрась до «трансцендіювання», що уявляється як мандри думки за межі емпіричної видимості [19, с.135]. Трансцендіювання домінує і у творі «Народження Людини...», де І. Огієнко конструює хронотоп так, що дія та час максимально абстрагуються. Можна навіть подумати, що таке дійство з перехоплення душі силами добра, які ратують за сходження душі на землю, та зла, які застерігають від земних нещасть, відбувається щоразу перед тим, як нова людина має народитись. Автор обирає цікавий ракурс проблеми, коли визначитись душа повинна ще до народження в тілі земної людини. Почасти це навіть суперечить біблійній ідеї саме про земне життя душі як шлях самовизначення чи й дікенсівській ідеї переродження (остаточного самовизначення) Ебенезера Скруджа (головного героя «Різдвяної пісні у прозі») ще під час земного життя, але під впливом втручання вищих сил добра. Таке розмиття часопростору, несподівані мандри світами притаманні й постмодерністським текстам (виразний приклад із сучасної літератури – оповідання «Львівська брама» О. Ірванця). Містерія є традиційно середньовічним драматургічним жанром, що інсценізував народження, смерть і воскресіння Христа. Те, що І. Огієнко вдається до жанру містерії, але підмінює образ Христа на образ Людини, показуючи сакральний момент сходження душі на землю, уже є творчим рішенням цілком у дусі постмодерністської гри, карнавальності та палімпсестовості.

Синкретизм світсько-релігійного змісту містерій вказує на інтенцію автора в такий спосіб зробити ідеї Святого Письма більш доступними для широких кіл читачів [14, с.220]. Проте насправді про доступність текстів тут можна посперечатись, адже автор, як то не зовсім притаманно драматичним текстам, де рівень реплік героїв і слів автора помітно відрізняється «бідністю» ремарок на тропи й стилістичні фігури, збагачує численними художніми елементами навіть ремарки. Це тримає настрій читача на піднесено-патетичній ноті впродовж усього тексту, без антрактів-відволікань від урочистого стилю навіть на час слів автора, а також акумулює зосередженість думки читача: «Пахучі квітки [epitет], немов килим барвистий, [порівняння + epitет + інверсія] вкривають Чертога [застаріле слово (історизм), поетичне слово], – простору Небесну Палату [прикладкова конструкція, поширене означення, яке ускладнює речення (стилістично – апозиція)]» [8, с.11]. Письмо, так густо насичене засобами художньої виразності, цим самим ускладнюється, через що не можна стверджувати, що філософські містерії І. Огієнка – література на щодень для читача-обивателя. До того ж використання застарілої лексики та рідковживаних слів на кшталт «чертог»,

2. Інтерпретація ідей Івана Огієнка як письменника, літературознавця, публіциста

«десниця», «плевели», «герць», «легіт», «вонна рожка», «свічадо» та ін. наводять на думку, що текст усе ж писався для читача з певним інтелектуальним та естетичним досвідом. Стосовно цього та окресленого вище способу подання реплік, то вони підтверджують думку, що текст філософських містерій передусім призначався для вдумливого читання, а не вистави в театрі (репліки, вочевидь, тоді мають суто технічний характер, а тут вони слугують важливим елементом дії – вербальним переходом до подальшого розгортання дії).

Вище згадано про трансцендіювання, що виявилось у розмитості часопростору філософської містерії «Народження Людини...». Утім, якщо сприймати образ «завязтого Комуниста» – Духа Руїни, то хронологізація має цілком чітку проекцію на час приходу до влади більшовиків, свідком руйнівної дії яких став сам автор. У цьому є постмодерністський натяк на гостру чутливість до ролі ідеології в утвердженні та збереженні політичної й економічної влади. Особливо на тлі того, що повноцінно досягнути істину Людина, як ідеться в тексті, усе одно не спроможна: *«Людині законів Мого Світотвору / Не дано всебічно пізнати, / І досить збанути було б її зору / Закони хоч власної хати»* [8, с.12]. Відповідно до західних філософських праць, у яких і зародився постмодернізм як світоглядна доктрина, світоглядне підґрунтя постмодернізму характеризується широким скептицизмом, суб'єктивізмом або релятивізмом; загальною підозрою до розуму. Доктрини, характерно пов'язані з постмодернізмом, можна справедливо описати як пряме заперечення загальних філософських поглядів, які сприймалися як належне під час Просвітництва. Скажімо, в У. Еко, канонічного постмодерніста, натрапляємо на думку: *«Perhaps the mission of those who love mankind is to make people laugh at the truth, to make truth laugh, because the only truth lies in learning to free ourselves from insane passion for the truth»* [«Можливо, місія тих, хто любить людину, полягає в тому, щоб змусити людей сміятися над істиною, змусити саму істину сміятися, тому що єдина істина полягає в тому, щоб навчитися звільнятися від божевільної пристрасті до істини» – переклад наш, Л. Р.] [21].

Ірраціоналізм та агностицизм – це ті філософські домінанти, які пронизують обидва антагоністичні блоки у містерії: Зла – Диявола та Добра – Бога. Утім, ірраціоналізм в уявленнях сил добра не є деструктивним: хоч Господь і не дає пізнати істини, проте вчення Господнє дано Людині як маяк у хаотичному земному світі: *«Я Всесвіту дав Свої вічні Накази: / Щоб Правда й Любов панували, / Щоб Зла береглись, як труйної зарази, / Й росли Мої Ідеали»* [8, с.12]. Натомість ірраціоналізм у Дияволових репліках уподібнюється до катаклізму й непроглядного хаосу – цілком відповідно до шопенгауєрівських доктрин, що лягли в основу постмодернізму: *«І темні задуми Господні / Ніхто не в силі їх збагнути, / Й Людина ходить край безодні, / Й кінчає нагло сквозь ку путь»* [8, с.15]. Життя людське уявляється стражданням і дуже коротким (*«...в танці Яр і Смерть повсюди»* [8, с.145]): *«Чого всі люди одноденні, / Чому життя таке коротке? / Обсіли Лиха їх злиденні, / Як мухи варево солодке»* [8, с.14]. Подеколи в постмодерністському прагненні до свободи звучать ніцшеанські мотиви про мораль і добросесність як рабські пута людини: *«Якщо в тебе є чеснота, справжня, повнокровна чеснота (а не якийсь чахленький поклик до чесноти!), то ти – її жертва»; «Прославляючи чесноти, підносять саме готовність до самопожертви, готовність бути знярядом у чужих руках»* [12]. І. Огієнко в цьому разі гостро критикує такий постулат, вкладаючи його в уста Диявола, який, зрештою, програє битву за Душу <...>Людини: *«А то міцні по-*

ставив грати / В житті Бог всюди Чоловіку! /<...> Йі давно гудуть думки в народі, – Порвати всі ці перепони!» [8, с.14].

Отже, у питаннях моралі й гуманізму І. Огієнко, хоч і визнає відносність правди в суспільному бутті, минучість прекрасного й буддистсько-шопенгауєрівську неунікність страждань («Тобі на Землю жити часово; / Скорботи й горя там немало» [8, с.25]), усе ж не відмовляється від основної бінарної опозиції – Зла й Добра. Проте така бінарна опозиція є боротьбою на рівних, це більше не є нігілістичне заперечення Зла: «Добро і Зло – це рідні браття, – Не може бути Добра без Зла, Як воскресіння без розп'яття, / Сестра бо рідна Світлу – Мла» [8, с.27]; «Поглянь на Небо: Світло й Хмари / Живуть собі рядочком тихо» [8, с.27]. У такий спосіб реалізується діалектичний принцип єдності й боротьби протилежностей. І. Огієнко, даючи змогу Злу висловлювати розлогі й не позбавлені правди думки частково знімає непримиренність між двома основними концептами моралі: вони рівноправні в боротьбі за Душу. Тому в такій варіації І. Огієнко все ж не нехтує традиційними функціонально-семантичними опозиціями – фундаментальними гештальт-оссями розуму. Боротьба Добра й Зла як базове дихотомічне протиставлення уявляється як недоторканне, іманентно властиве буттєвій сфері. Разом у тексті чітко проходить змістова нитка цінності кожної Людини – ідея, яку доречно підкріпити тезою про інклюзивне суспільство в широкому європейському розумінні, де абсолютно кожен може бути корисним і знайти себе: «Творіння кожне – зерно Боже, / Нехай росте без перепони!» [8, с.17]. Варіативність та різноманіття, стирання меж, інтегративність – те, що притаманне ідеям постмодерністів. У дусі деконструктивізму під час ретельного аналізу тексту неодноразово компетентний читач дійде до висновку, що І. Огієнко, очевидно, сам того не підозрюючи, більше правди про земний світ вкладає якраз у слова сил Зла. Через постійне заперечення того, про що говорить Зло та його помічники, і на рівні тексту, і на рівні сюжету, де «І з вереском диким вся Сила Нечиста зникає, немов той ранковий туман на долині, як Сонце встає. Запеклий свій бій за Людину програла вона остаточно!» [8, с.97]; «Правда неправду таки поборола!» [8, с.98]. Утім, усе сказане досі силами Зла про скорботи світу земного залишаються не спростованими. У цьому великий гуманізм автора, його віра в людину та її сили в боротьбі з темрявою, однак те, що людина у світ «на муки йде любовно» [8, с.97], саме уявлення про світ як випробування, не суперечить і біблійним тезам про приреченість роду людського на земні поневіряння – як одвічна розплата за первородний гріх, скоєний Адамом та Євою. Тому патетичний струмінь тексту – ідеалізаторський, проте сутнісно та в проєкції впливу на читача текст швидше тяжіє до постмодерного хаосу на землі, аніж до можливостей утвердження віри в домінанту просвітницьких ідеалів.

Щодо самого сюжетного задуму рефлексії процесу народження людини й інтерпретації тут біблійних догматів, то варто зазначити, що пропонована в тексті ідея про переродження Душі в новому тілі разюче суперечить канонічним ідеям християнства. Згідно із вченням про посмертя, християнське богослов'я керується догматом про воскресіння тіла й вічне життя у відновлених і оновлених тілах. Проте душі дано проживати в біологічному тілі лише одне земне життя, яке після смерті втілюється у житті вічному. Тілесне відродження душі, відповідно до канонічного вчення про посмертя, можливе лише з другим пришестям Христа. Можливість реінкарнації, отже, заперечується. Натомість І. Огієнко, можливо, мимохить, проводить думку, виражену Голосом Господнім: «Йі нема

кінця Моїї Людині, / Безсмертя дане Чоловіку: / Душа міняє Тіло нині, / І знову йде в Мою Опіку» [8, с.19]. До того Ангол Хоронитель приводить Душу до Бога зі словами: «Творителю, з Твоєї волі / Душа прийшла на Всесвіт знову» [8, с.17]. Цитовані фрагменти цілком допускають ідею того, що І. Огієнко у філософській містерії дещо відійшов від релігійного догматизму й дав вияв творчій волі (інтегрувавши тут ідею сансари). Власне, сам факт театрального, світського, обігрування сакрального процесу народження людини уже є важелем у бік постмодернізму, зокрема й стосовно роздвоєності, діалогічності в самого автора виявів «Я-митець/служитель народу» і «Я-митрополит».

Постмодерністський принцип «можна все» й реалізація ніцшеанського бунту проти чеснот і проти надуманості гріха вкладаються в уста Диявола: «А що то гріх, хотів би знати? / Він витвір власного туману, – / Та ж поступу він батько й мати, / Батіг на мільяну оману!» [8, с.27]. Мораль викривається тим, що часто вона позірна й задля вигоди: «І ваші славлені Чесноти, – Як часто всі вони лукаві» [8, с.27]. Об'єктивно сучасний компетентний читач розуміє, що подеколи більше правди про світ звучить саме з боку сил Темряви. Утім, з великим людинолюбством Ангол Хоронитель, наприклад, твердить: «Зовсім нема Зла в Світотворі – / Є брак Добра, не Зло, в Людині, / Як є брак Світла – Тьма в просторі, / Як є брак звуку на пустині» [8, с.29]. Чесноти уявляються як ті прерогативи людські, що дають змогу в цім грішнім світі вижити: «Чесноти людські – Божі квіти, / Святих окраса на Землі, / І з ними легко Зло терпіти, / Як бурю в смілім кораблі» [8, с.29].

Гуманізм бачення людини виражається в рядках: «Людина кожна – то перлина, Обрана Божжа одиниця, Вона стає мені за сина, її неволить не годиться» [8, с.18]. Людині дано самій творити Долю («Сама собі хай зробить Долю» [8, с.18]), людина вільна обирати між Добром та Злом, керуючись власним інтелектом та серцем, а не доктринами («Яка б була Творцеві хвала, / Коли б жили рабами люди» [8, с.18]). Допускається момент помилки: «Людина навіть досконала / Усе ж істотою – Людина, / І до Святого Ідеала / Вона – до Світу порошина!» [8, с.19]. У тексті порушується саме Дияволом проблема трагізму вічної роздвоєності Людини між Добром і Злом: «І Людина двоїться завсіді / Між Небом мрійним та Землею, / І родить це печалі й біди, / І творить волю, / І злего» [8, с.28]. Саме мирські турботи є тим важелем, який зчорнює божественну сутність Людини, схиляючи її до Зла: «Людина птахом пнеться Вгору, / Та хліб насущний тне їй крила» [8, с.28]. Ба більше, Диявол сміливо стверджує свою екзистенційну потрібність у цьому світі, адже він називає й себе творінням Божим: «Коли Диявол непотрібний, / Пощо ж творить його було? <...> Якщо Диявола не треба, – / Хай Бог пошле йому заладу!» [8, с.31]. Відповідь тут доволі очевидна: Зло потрібне, аби Людина могла визначитись і бачити сутність Добра на тлі чорноти Зла: «Яка ж ціна була б для Неба, / Коли б не стало страхів Аду?» [с.31]. У критичних моментах своїх реплік Диявол навіть заручається начебто підтримкою Бога в прагненні нищити Людину, насолоджуватись її стражданнями: «Господь і я, – обоє разом / Ми нищим людську вільну волю, / Й ви перед нами заздрим плазом / Чолом б'єте із Страху й Болю» [8, с.32]. Прискіпливу увагу треба звернути на актуалізований тут концепт «вільної волі», що є центральним у вченні А. Шопенгауера. У постмодерністській літературі відбувається зміщення самосвідомості особистості й самоусвідомлення її як безособової волі, руйнується ефемерна межа «Я» / «не-Я», унаслідок чого воля звертається, провокуючи цим самим онтологічний переворот у самому бутті. Автори постмодерну централізували тезу про розгубленість, дезорієнтованість між собою-суб'єктом дійсності та собою-самою дій-

сністю (тобто утворювальним чинником) [7, с.61]. Жива природа та соціум оприявлюють волю як «волю до життя», що уявляється А. Шопенгауером як джерело тваринних інстинктів та безмежного egoїзму людини (у містерії: «*Людина зроду себелюбна, / Ї собі одній бажає волі*» [8, с.33]). Кожен «мислить себе усєю волею до життя». У такому разі оточення кожного окремого індивіда уявляється ним як залежне від нього, унаслідок чого постає безперервна війна всіх проти всіх (війна індивідуалізованих вольових інтенцій) [7, с.61]. В окресленні І. Огієнка брак волі – це брак стати остаточно й непохитно на бік Добра, однак констатує це теж саме Диявол, якому в містерії дано бути рупором гіркої правди про сутність людськy: «*В людей нема міцної волі / Добру та Злу знайти границі, / Ї живуть усі в заклятім колі, / Немов безсилі чарівниці*» [8, с.32]. Брак волі – це, отже, констатація рабства як сутності людської. Утім, якщо бути рабом Добра автором уявляється як чеснота, то Дияволу це мислиться в ніцшеанському ключі плазування людини моральної перед іншими. Це, без сумніву, не є шлях надлюдини: «*В людей невільництво – потреба, / Бо люди Темряви сини: / Вони живуть рабами Неба, / Або рабами Сатани*» [8, с.33].

Як характерно для постмодерністів із їхньою зневірою в силу науки й техніки в ролі інструментів людського прогресу (типово для постмодерністів вважати, що некерована гонитва за науково-технічними знаннями призвела до розвитку технологій для масового вбивства під час Другої світової війни; дехто з них бачить науку й технології, навіть розум і логіку, за своєю суттю руйнівними. І. Огієнко, створюючи містерію «Народження Людини...» вже після Другої світової війни, тобто після прецеденту застосування ядерної зброї в містах Хіросімі й Нагасакі, очевидно, відрефлексував на це в драматичному тексті. Натяки на ядерну зброю кидає Комуніст: «*Пушу на Всесвіт я атоми, / Ї на бій із Богом сміло стану, – І всі мої отруйні гноми / Обернуть Землю Вам на рану!*» [8, с.72].

Істина в земному світі має тільки тимчасовий характер – це маніпуляція провладної більшості, яка водночас формує юрбу і діє їй на догоду: «*Ї мені на поміч хоч би й нині / «Народ» скакне Добру на зло*» [8, с.69]. Це прямо апелює до філософського вчення, яке пропонує Х. Ортега-і-Гассет, ґрунтуючи проаналізувавши риси «масового суспільства» – натовпу як системи анонімних громадських зв'язків та інституцій, що підпорядковуються меркантильним інтересам збагачення та ідеологією споживацької культури, яка деіндивідуалізує людину. Натовп – безособовий елемент нового грізного правителя, що руйнує всякі творчі можливості. Зокрема, і працю, яка І. Огієнком уявляється як плід творчої інтенції: «*Я все звало, що Світ збудує, / Спалю всю Землю в попелище, / Вєсь людськй труд туцу навує, / Ї землю вихор лиш засвище!*» [8, с.69]. Утім, образ Комуніста тут можна сприймати більш абстрактно – як будь-яку руйнівну політичну силу, що використовує підміну понять і грає на слабкостях юрби. У містерії зі слів Комуніста звучить і чіткий натяк на теперішні інформаційні війни: «*Зміню я критику на лайку, / І перестану Світ творити, / Зроблю із преси таратайку, / І запанують в ній бандити*» [8, с.70]. Загалом концепт юрби цілком у домінантах Х. Ортега-і-Гассета доволі повно окреслено І. Огієнком у ключі осудливої критики: «*Пуцу в життя юрбу сліпучу, / Ї замовкне творча одиниця: / Усе Святе звало під кручу, / Ї барвінком буде шлум стелиться*» [8, с.71]; «*Юрба завидлива, лукава, / І ззаду б'є Святу Людину: / Тобі відкрито крикне «Слава!» / Ї ножа устроить тихо в стину*» [8, с.71]. Юрба – деструктивна сила, яка й руйнує істину, правду. Ця тема червоною ниткою проходить крізь усю містерію «Народження Людина...», однак це ж саме є й основною ідеєю постмодерністів:

2. Інтерпретація ідей Івана Огієнка як письменника, літературознавця, публіциста

«А Правда людська – обосічна, / І зникне враз, як з'ява мрійна... <...> Та люди Правдоньку Господню / В житті на «більшість» підмінили» [8, с.49]. Юрба не тільки заперече саму можливість істини, але й унеможливило творчість (само творчістю людина уподібнюється до Бога, отримує кредит нетлінності): «І тим загнали вже в безодню / Усі найкращі творчі сили» [8, с.50].

Якщо немає правди, то й наукова істина виявляється неспроможною на встановлення гармонії в цьому світі. Вище вже йшлося про ядери зброю – найгірше з досягнень людства й час розквіту наук. Дияволом знання також заперечується, вказується на марність зусиль, націлених на пізнання: «Знання, знання... Воно солодке, / Коли його набуто мало, – Тоді воно в життя коротке / Сліпцеві справді вистачало» [8, с.41]. Тобто якщо дешифрація знань Дияволом визнається як потрібна, то потяг до фундаментальних наукових знань – шлях до розчарування: «На старість схопить сум глибокий: / Ти знаєш їх лиш дальній гук!» [8, с.33].

І. Огієнко, відлунюючи ідею Сковороди про «Не равное всѣм равенство», украй гостро заперече рівність усіх, адже ідея рівності, вкладає в уста Комуніста, відразу набуває загрозливого масштабу, руйнуючи природний баланс і принцип, коли кожен отримує за ділами своїми: «І будуть всі у мене рівні, / Ніхто не зможе линути Вгору, / І стануть битися, як півні, / І без ліку гинути з роздору» [8, с.71]. Власне, світ ХХІ століття вже емпірично зрозумів шкідливість комуністичних ідей, що обернулись страшними злочинами проти людства. Натомість сучасні ідеї ринкової економіки, конкурентності, можливості досягти кращого за умови докладання більших зусиль чи вміння користуватись природними задатками в ідеалі були б однорідно гуманістичними, якби не повсюдні прояви деструктивного впливу юрби.

У душі Шевченкового «Якби ви вчилися так, як треба, / То й мудрость би була своя. / А то заліжете на небо: / «І ми не ми, і я не я, / І все те бачив, і все знаю, / Нема ні пекла, ані Раю. / Немає й Бога, тільки я!» [20] І. Огієнко засуджує нехтування національним на угоду захоплення чужим: «Чужинці будуть славні й милі, / Своє ж спротивіє ї кохане...» [8, с. 70]. Не оминає І. Огієнко й передбачення про низькопробність, масовітські тенденції літератури, позбавленість її рими, тобто істинно художньо-словесних елементів, що відбувається під впливом домінування філософії та правди юрби, веденої Духом Руїни Комуністом: «Я погашу поетам риму, / І знищу в них Святе й неземне, / І вони плодотимуть без стриму На посміх мільяне та темне» [8, с.71].

Загалом містерія І. Огієнка «Народження Людини...» – виразний приклад втілення ідей філософської теорії дуалізму (перегукується зі стиранням бінарних опозицій у постмодернізмі), зокрема в наскрізному мотиві діалектичної єдності опозиційних двох принципів: Добра й Зла. Утім, дуалізм проявляється й на рівні серця та розуму: «Лиш серцем Бога пізнавати?... / Пізнай і розумом своїм, / Бо розум серцю рідна мати, / На них обох в житті стоїм» [8, с.37]. Єдність серця й розуму, слова та діла – шлях до подолання Нещастя в увяленні Ангола Хоронителя: «Кому на мислях – лиш руїна, / Той бачить скрізь саме Нещастя, / Та все ж спокійна й ця країна, / І Праця щира їй придається» [8, с.39]. Тому дієвий спосіб боротьби проти абсурдності буття – в індивідуально-авторському розумінні святості служіння щоденною працею на користь свого народу. Служити народові – служити добру. Проте Диявол руйнує й цю думку цілком доказовими контраргументами з алюзією на мотиви філософської поеми «Мойсей» І. Франка: «Народ Пророків не шанує, / І вперто нищить їм роботу. <...> Обранці в Світі все самотні [порівняти у Франка: «Се Мойсей, позабу-

тий пророк, / Се дідусь слабосилий, / Що без роду, без стад і жінок / Сам стоїть край могили» [17], / І Щастя земного нема їм: / Їх легко гинуть цілі сотні, / Бо путь їм тернями ми вмаїм» [8, с.40]. Благородним поривам Пророків протистоїть деструктивна повальна сила юрби: «Обранців часом мають в шані, / Та не шанують їх науки, / І їх думки, ясні й кохані, / Глухий юрбі – порожні звуки» [8, с.40]. Цілком правдива й навіть хрестоматійна свангельська істина – інтерпретація біблійного фразеологізму «нема пророка у своїй країні».

Висновки. Отже, філософську містерію «Народження Людини...» І. Огієнка доречно осмислювати як плацдарм для розкриття вічних філософських питань, так і тих, що актуалізувались у час модернізму й постмодернізму, сформувавши ідейно-проблематичний дискурс постмодерністських текстів. Цікаво, що коли вустами сил Добра звучать одвічні гуманістичні істини, які відчайдушно намагається утвердити й сам автор, то сили Зла якраз зачіпають ті провокативні дискурси, що актуалізувались у час постмодерну. Зокрема, до останніх належить питання непізнаності дійсності, дезорієнтованості людини у світі, вкиненість її в цей світ задля страждання, відносність істини й правди, неможливість досягнення справедливості, неспроможність просвітницьких ідеалів, домінування юрби над індивідуалістичним творчим началом тощо. Усі ці тези, що цікаво, теж звучать з-під пера І. Огієнка, тобто він є їхнім автором, хай і говорять їх антагоніст. І хоч зрештою в поемі І. Огієнко виконує оптимістичну програму з дуже позірної перемоги добра, усе ж у світлі сучасності такий фінал здається слабким і непереконливим. Хоч як би то не було прикро, але сучасний читач відчуває в тому фальш, декларативність, які в реальному житті й надто з огляду на кризові стани сьогоденного людства звучать надто наївно. Власне, гуманістичні ідеали в аналізованій містерії – данина ідеалізації Людини самим І. Огієнком як знаним філантропом та оптимістом. Однак інший бік, лінія правди з вуст Зла, є водночас і констатацією, і планом-перспективним можливих перетворень людства. Це вказівка на те, що людством має бути подолане на шляху до Бога – Бога-творця та носія фундаментальної позачасової істини. Однак до Бога, як стверджується, не прийти юрбою. Ця путь індивідуалізованої боротьби, персонального змагання зі спокусами для Душі.

Аналіз філософської містерії «Народження Людини...» дав змогу актуалізувати текст, який переважно нехтується літературознавчою традицією. Застосування такого типу аналізу тексту може бути корисним для перепрочитання текстів інших літературних діячів, важливих у парадигмі культуротворчого та націєтворчого українського континууму.

Список використаних джерел і літератури:

1. Атаманчук В. Українознавчі аспекти драматургії Івана Огієнка. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2018. Том 28. №1. С. 5-8.
2. Атаманчук В.П. Художнє осмислення проблеми духовної еволюції у містерії Івана Огієнка Народження людини. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія: Філологічна*. 2017. Вип. 14. С. 6-20.
3. Безбородих І., Левицька Н. Взаємодія між читачем та текстом у світлі постструктуралізму: сучасні підходи до інтерпретації та аналізу художнього твору. *Філологічний дискурс*. 2019. Вип. 9. С. 9-15.
4. Білик Г. Поемний жанр у літературнохудожній творчості Івана Огієнка. *Рідний край*. 2017. №1 (36). С. 82-87.

2. Інтерпретація ідей Івана Огієнка як письменника, літературознавця, публіциста

5. Вишневецька В.І., Бандуровська Ю.О. Художнє осмислення містерії Івана Огієнка До Щастя! *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія: Філологічна*. 2016. Вип. 13. С. 355-355.
6. Головай І. Маловідома поетична спадщина Івана Огієнка. *Українознавчий альманах*. 2012. Вип. 10. С. 79-81.
7. Захарчук Н. Філософія Шопенгауера й постмодернізм. *Літературознавчі обрії*. 2010. Вип. 17. С. 61-63.
8. Іларіон, Митрополит. Твори. Вінніпег: Наша Культура, 1957-1966. Т. 1: Філософські містерії. 1957. 336 с.
9. Козлик І. Літературознавчий аналіз художнього тексту / твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно, 2020. 235 с.
10. Лізниченко Н. Містеріальна традиція і творчість Івана Огієнка: трансформація жанру. 2004. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/10998/1/36.docx> (дата звернення: 10.10.2023).
11. Нестеренко А. Митрополит Іларіон – слугитель Богові й народові: біографічна монографія. Вінніпег, 1958. 150 с.
12. Нішке Ф. Весела наука. Харків: Фоліо, 2020. 284 с.
13. Тимошик М.С. «Лишуть навіки з чужиною...» Митрополит Іларіон і українське відродження. Вінніпег; Київ: Укр. правосл. собор Св. Покрови; Наук.-видав. центр «Наша культура і наука», 2000. 548 с.
14. Тимошик М.С. Поетична творчість Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. 2009. Вип. VI. С. 218-226.
15. Тіменик З. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Життєписно-бібліографічний нарис. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Визначні діячі НТШ / відп. ред. О. Купчинський. Львів, 1997. 227 с.
16. Тіменик З. Ідеї філософії релігії у контексті української духовної культури: 30-ті роки XIX ст. – 80-ті роки XX ст.: монографія. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2014.
17. Франко І. Мойсей. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=633>.
18. Фрасинюк Н. Концепт щастя у філософській містерії Івана Огієнка «До щастя». *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. 2019. Вип. XVI. С. 121-125.
19. Шалагінов Б.Б. «Фауст» Гете як містерія. *Наукові записки НАУКМА*. 1998. Т. 4: Філологія. С. 135-140.
20. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. Київ, 2003. Т. 1: Поезія 1837-1847. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev140.htm> (дата звернення: 10.10.2023).
21. Eco U. *The Name of the Rose*. New York: A Warner Communications Company, 1980. URL: <https://www.docdroid.net/wIUWCoa/umberto-eco-the-name-of-the-rose-1980-pdf#page=3> (дата звернення: 10.10.2023).
22. Duignan V. Postmodernism. Encyclopedia Britannica. 2023. URL: <https://www.britannica.com/topic/postmodernism-philosophy> (дата звернення: 10.10.2023).
23. Hassard J. Postmodernism, philosophy and management: concepts and controversies. *International Journal of Management Reviews*. 1999. Vol. 1 (2). P. 171-195.
24. Sheehan P. Postmodernism and philosophy. *The Cambridge companion to postmodernism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 237 p.

References:

1. Atamanchuk, V. (2018). Ukrainoznavchi aspekty dramaturhii Ivana Ohiiienka [Ukrainological aspects of Ivan Ohienko's dramaturgy]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturознаvstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka* [Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Literary studies. Linguistics. Folkloristics]. Vyp. 28 (1). S. 5-8. [in Ukr.].

2. Atamanchuk, V.P. (2017). Khudozhnie osmyslennia problemy dukhovnoi evoliutsii u misterii Ivana Ohiiienka Narodzhennia liudyny [Artistic understanding of the problem of spiritual evolution in the mystery of Ivan Ohienko, The Birth of Man]. *Ivan Ohiiienko i suchasna nauka ta osvita. Seriya: Filolohichna [Ivan Ohienko and modern science and education. Series: Philological]*. Vyp. 14. S. 6-20. [in Ukr.].
3. Bezborodykh, I., Levytska, N. (2019). Vzaiemodiia mizh chytachem ta tekstom u svitli post-strukturalizmu: suchasni pidkhody do interpretatsii ta analizu khudozhnoho tvoru [Interaction between the reader and the text in the light of post-structuralism: modern approaches to the interpretation and analysis of an artistic work]. *Filolohichniy dyskurs [Philological discourse]*. Vyp. 9. S. 9-15. [in Ukr.].
4. Bilyk, H. (2017). Poemnyi zhanr u literaturnokhudozhnii tvorchosti Ivana Ohiiienka [Poem genre in the literary and artistic works of Ivan Ohienko]. *Ridnyi kraj [Homeland]*. Vyp. 1 (36). S. 82-87. [in Ukr.].
5. Vyshnevskaya, V.I., Bandurovska, Yu.O. (2016). Khudozhnie osmyslennia misterii Ivana Ohiiienka «Do Shchastia!» [Artistic interpretation of the mystery of Ivan Ohienko «To Happiness!»]. *Ivan Ohiiienko i suchasna nauka ta osvita. Seriya: Filolohichna [Ivan Ohienko and modern science and education. Series: Philological]*. Vyp. 13. S. 355-355. [in Ukr.].
6. Holovai, I. (2012). Malovidoma poetychna spadshchyna Ivana Ohiiienka [he little-known poetic heritage of Ivan Ohienko]. *Ukrainoznavchyyi almanakh [Ukrainian studies almanac]*. Vyp. 10. S. 79-81. [in Ukr.].
7. Zakharchuk, N. (2010). Filosofiia Shopenhauera y postmodernizm [chopenhauer's philosophy and postmodernism]. *Literaturoznavchi obrii [Literary horizons]*. Vyp. 17. S. 61-63. [in Ukr.].
8. Ilarion, Mytropolyt. (1957). Tvory [Writings]. Vinnipeh: Nasha Kultura, 1957-1966. Vol. 1: Filosofski misterii [Philosophical mysteries]. [in Ukr.].
9. Kozlyk, I. (2020). Literaturoznavchyyi analiz khudozhnoho tekstu / tvoru v umovakh suchasnoi mizhnaukovoï ta mizhhaluzevoi vzaiemodii [Literary analysis of an artistic text / work in the conditions of modern interdisciplinary and interdisciplinary interaction]. Brno. [in Ukr.].
10. Liznychenko, N. (2004). Misterialna tradytsiia i tvorchist Ivana Ohiiienka: transformatsiia zhanru [Mysterical tradition and creativity of Ivan Ohienko: transformation of the genre]. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/10998/1/36.docx> (data zvernennia: 10.10.2023). [in Ukr.].
11. Nesterenko, A. (1958). Mytropolyt Ilarion – sluzhytel Bohovi y narodovi: biohrafichna monohrafiia [Metropolitan Hilarion – a servant of God and the people: a biographical monograph]. Vinnipeh. [in Ukr.].
12. Nitshe, F. (2020). Vesela nauka [Funny science]. Kharkiv: Folio. 284 s. [in Ukr.].
13. Tymoshyk, M.S. (2000). «Lyshus naviky z chuzhynoiu...» Mytropolyt Ilarion i ukrainske vidrozhennia [«I will remain forever with a foreign country...» Metropolitan Hilarion and the Ukrainian revival]. Vinnipeh; Kyiv: Ukr. pravosl. sobor Sv. Pokrovy; Nauk.-vydav. tsentr «Nasha kultura i nauka». [in Ukr.].
14. Tymoshyk, M.S. (2009). Poetychna tvorchist Ivana Ohiiienka [Poetic work of Ivan Ohienko]. *Ivan Ohiiienko i suchasna nauka ta osvita [Ivan Ohienko and modern science and education]*. Vyp. 6. S. 218-226. [in Ukr.].
15. Timenyk, Z. (1997). Ivan Ohiiienko (Mytropolyt Ilarion). Zhyttieypisno-biobliohrafichnyi narys [Ivan Ohienko (Metropolitan Hilarion). Biographical and bibliographic essay]. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka u Lvovi. Vyznachni diachi NTSh / vidp. red. O. Kupchynskyi. Lviv. [in Ukr.].
16. Timenyk, Z. (2014). Idei filosofii religii u konteksti ukrainskoi dukhovnoi kultury: 30-ti roky KhIKh st. – 80-ti roky KhKh st.: monohrafiia [deas of the philosophy of religion in the context of Ukrainian spiritual culture: 30s of the 19th century]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniky. [in Ukr.].

17. Franko, I. Moisei [Moses]. URL: <https://www.ukrplib.com.ua/books/printit.php?tid=633> (дата звернення: 10.10.2023). [in Ukr.].
18. Frasyuniuk, N. (2019). Kontsept shchastia u filosofskii misterii Ivana Ohienka «Do shchastia» [The concept of happiness in the philosophical mystery of Ivan Ohienko «To Happiness»]. *Ivan Ohienko i suchasna nauka ta osvita* [Ivan Ohienko and modern science and education]. Vyp. 16. S. 121-125. [in Ukr.].
19. Shalahinov, B.V. (1998). «Faust» Hete yak misteriiia [«Faust» by Goethe as a mystery]. *Naukovi zapysky NaUKMA* [Scientific notes of NaUKMA]. Vol. 4: Filohohiia. S. 135-140. [in Ukr.].
20. Shevchenko, T. (2003). Zibrannia tvoriv: U 6 t [Collection of works: In 6 volumes]. Kyiv. T. 1: Poeziia 1837-1847. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev140.htm> (дата звернення: 10.10.2023). [in Ukr.].
21. Eco, U. (1980). The Name of the Rose. New York: A Warner Communications Company. URL: <https://www.docdroid.net/wIUWCoa/umberto-eco-the-name-of-the-rose-1980-pdf#page=3> (дата звернення: 10.10.2023). [in Eng.].
22. Duignan, B. (2023). Postmodernism. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/postmodernism-philosophy> (дата звернення: 10.10.2023). [in Eng.].
23. Hassard, J. (1999). Postmodernism, philosophy and management: concepts and controversies. *International Journal of Management Reviews*. Vol. 1 (2). S. 171-195. [in Eng.].
24. Sheehan, P. (2004). Postmodernism and philosophy. *The Cambridge companion to postmodernism*. Cambridge: Cambridge University Press. [in Eng.].

Liubov Rasevych

POSTMODERNIST READING OF THE MYSTERY «THE BIRTH OF MAN. GOOD AND EVIL IN THE WORLD»: AN ATTEMPT AT THE MODERN RECEPTION OF IVAN OHIENKO PHILOSOPHICAL AND POETICAL DOMINANTS

Ivan Ohienko, as a historical and creative personality from among those who formed the idea of Ukrainianness at the beginning of the 20th century, during the active national liberation struggles, in contrast to the harmful utopian ideas of Bolshevism, needs special attention in the stormy present. The toolkit of literary postmodernism provides rich opportunities for rereading previously written works. In the case of the philosophical mysteries of Ivan Ohienko, we are talking about those texts that were not noticed by critics at the time of publication and did not receive a thorough ideological and textual analysis. Therefore, the approach proposed in the current study is partly compensatory regarding the proper appreciation of Metropolitan Hilarion's works. Therefore, the article attempts to reread Ivan Ohienko's mystery «The Birth of Man. Good and Evil in the world» in view of those semiotic, structural and poetic markers that enable the modern reception of ideological markers in the direction of the postmodern worldview paradigm, dominant for the modern reader. The integration of the text into the modern philosophical, cultural, historical discourse based on the technique of careful reading is a winning solution in an effort to reasonably give the author's philosophical mysteries a new life, but not using far-fetched journalistic generalizations, torn from the fabric of the text itself. The proposed method of text analysis, based on the technique of close reading, made it possible to identify numerous features that fully or partially correspond to the creative searches of modern postmodern authors, namely: the idea of the relativity of truth, the fullness of human life with suffering, the idea of the futility of trying to know the world, the futility of scientific knowledge of the world, the harmful influence of the crowd on creative individu-

alism, the abandonment of man in this world, the lack of a clear distinction between good and evil, truth and wrong, in particular due to the appropriation of the right to produce the truth (often it belongs to the crowd or a representative of the crowd), etc. In the spirit of deconstructivism, the author involuntarily constructed replicas of the forces of Evil more convincingly than the final plot decision in favor of the dominant and final victory of Good. At least the situation in the world today proves that, unlike the plot of the mystery, Evil has not lost the final battle for the soul of Man, but is still winning in an unequal existential struggle. The use of this type of text analysis can be useful for re-reading the texts of other literary figures, important in the paradigm of culture-creating and nation-creating Ukrainian continuum.

Key words: Ivan Ohienko, philosophical mystery, postmodernism, careful reading, modern reception.

Отримано: 16.10.2023 р.

УДК 821.161.2-3'06Корсак

DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.220-226

Наталія Токар

ORCID 0000-0002-3872-8289,

аспірантка кафедри історії української

літератури та компаративістики,

Кам'янець-Подільський національний

університет імені Івана Огієнка

ФОЛЬКЛОРНІ МОТИВИ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ ІВАНА КОРСАКА

У статті досліджено фольклорні елементи художнього доробку сучасного українського письменника І. Корсака, а саме – історичних романів «Завойовник Європи», «Корона Юрія II», «Перстень Ганни Барвінок». Зіставлено народну символіку та її інтерпретацію у творчому доробку І. Корсака. З'ясовано функції уснопоетичних уривків у романі «Перстень Ганни Барвінок».

Ключові слова: міфологія, образ-символ, ідентичність, фольклор, історичний роман.

Постановка проблеми. Синтез фольклору й літератури – явище доволі давнє й всебічно досліджене. Усна народна творчість, народні вірування, традиції були джерелом літературних творів від часу їх виникнення. Скажімо, авторам монументальних й орнаментальних творів виставив міфологічне мислення, яке позначилося на змісті творів, барокове мистецтво вже свідомо вживає міфологічні мотиви, переважно релігійного змісту, з метою увиразнення філософсько-етичних ідеалів. Класицизм, як відомо, спирається на раціоналізм, а отже звернення до надприродного, фантастичного для напряму не властиве, однак іноді трапляється як сатиричний елемент. Розквіт фольклору в усіх його проявах (від форм, виражальних засобів і до переосмислення сюжетів) відбувається за доби романтизму. Натомість реалістичним творам, які наслідують життя, міфологізм не властивий. Модернізм і постмодернізм знову звертаються до фольклору й міфологізації художнього світу, однак в різний спосіб. Якщо для модерністів міф – це джерело пізнання дійсності, то ставлення постмодерністів до нього іронічне.